

Summary

Zeldina O. R., Gosteva O. Y. Internal Revenue Code: jural problems and directions of its modernization. — Article.

Positive and negative aspects of the Internal Revenue Code as a stage in economy legislation codification have been analyzed in the present article. Directions of the Internal Revenue Code's modernization have been developed.

Keywords: Internal Revenue Code, economy legislation, modernization of legislation.

УДК 346.7:338.439

Н. О. Шигарова

АКТУАЛІЗАЦІЯ ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ РИНКУ ПРОДОВОЛЬСТВА ЯК ПРЕДМЕТА ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

В Україні на початку 90-х років була прийнята ринкова модель, заснована на лібералізації економічних відносин, відмові держави від своєї регулюючої ролі, різкому скороченні підтримки реального сектора економіки і соціальної сфери. В основу вказаної моделі лягло спрощене розуміння ринку і ринкових відносин як системи, що функціонує виключно на вільній купівлі-продажі, без будь-якого державного втручання. Такий підхід ніяк не був обґрунтований, що призвело до негативних соціально-економічних наслідків, до наростання кризових явищ в економіці і соціальній сфері. Особливе значення має державне правове регулювання аграрного сектора економіки в умовах становлення і розвитку ринкових відносин. Це пов'язано з тим, що агропромисловий комплекс і, перш за все, сільське господарство в ринкових умовах займають особливе становище, що не дозволяє повною мірою і на рівних брати участь в міжгалузевій конкуренції. Основна ланка АПК — це низько прибуткове селянське господарство, що залежить від природнокліматичних чинників і має яскраво виражений сезонний, циклічний характер виробництва. До того ж сільськогосподарське виробництво носить біологічний і просторово розосереджений характер, що створює природні кордони концентрації виробництва. Сільське господарство об'єктивно відстає в плані розвитку продуктивних сил у порівнянні з промисловістю; повільніше, ніж інші, адаптується до змінних економічних, технологічних і юридичних умов. Саме тому ринок продовольства як складова агропромислового комплексу потребує всеосяжного правового регулювання та повинен мати власні методи та механізми регулювання, а отже має становити конкретний предмет регулювання.

Питанням правового регулювання ринку продовольства присвячено ряд наукових робіт зарубіжних і вітчизняних вчених, серед яких праці П. П. Борщевського, І. Ю. Бистрякова, М. П. Бутка, А. Г. Грандберга, Б. М. Данилишина, Л. В. Дейнеко, М. І. Долішнього, Дж. Кейнса, А. С. Лісецького, А. Г. Мазура, Л. О. Мармуль, О. М. Могильного, М. М. Паламарчука, О. М. Паламар-

чука, О. Г. Підвальної, В. І. Пили, А. В. Степаненка, М. І. Фащевського, Л. Г. Чернюк та інших.

Метою даної статті є обґрунтування актуальності проблеми визначення ринку продовольства як предмета правового регулювання, концептуалізації основних механізмів його регулювання та функціонування, а також засобів впливу з боку держави.

Для забезпечення продовольчої безпеки, що є пріоритетом будь-якої розвинутої країни, необхідне вдосконалення організаційних, правових, економічних аспектів діяльності як підприємств, що виробляють продовольчі товари, так і підприємств сфери обігу цих товарів, тобто оптової і роздрібної торгівлі. Необхідно відзначити, що останні роки характеризуються також зниженням рівня вжитку продовольчих товарів, що пов'язане в основному з низькими доходами значної частини населення. Тому необхідними є розробка та впровадження комплексу заходів на загальнодержавному і регіональному рівнях, направлених на створення економічної, законодавчої і матеріальної бази, що забезпечує виробництво в необхідному об'ємі сировини і харчових продуктів, високу якість і безпеку продовольчих товарів, організацію своєчасних і безперебійних постачань продовольства на внутрішній споживчий ринок.

Вирішення продовольчої проблеми залежить від розробки нових підходів до формування продовольчої політики, реформування системи управління продовольчим комплексом в цілому і оптовим ринком продовольства зокрема. В процесі відтворення основною стадією є виробництво, а всі інші стадії, у тому числі обмін і споживання, носять допоміжний характер. Необґрунтовано припинялася роль системи реалізації і збуту в доведенні продуктів до кінцевих споживачів. Проте будь-який товар, у тому числі і продовольчі товари, потрібно не лише виробити, але і доставити споживачам у необхідній кількості, якості і асортименті. Цю важливу функцію виконує оптова торгівля, сприяючи рівномірному розподілу продовольчих товарів по всій країні, регіону і так далі. У дореформений період система руху товару в Україні була заснована на адміністративному підпорядкуванні і головними функціями державної оптової торгівлі були забезпечення промислових підприємств товарами номенклатури даного оптового підприємства. В умовах адміністративно-командної економіки оптова торгівля, як жодна інша сфера суспільної діяльності, була практично повністю позбавлена свого реального економічного вмісту, тобто оптова торгівля виконувала в основному розподільні, постачальницькі і організаційні функції. Ринкові умови вимагають принципово нового підходу до організації оптової торгівлі продовольством, оскільки основними важелями ринкового механізму є конкуренція, вільне підприємництво і ціноутворення. До нових умов державна система торгівлі продовольством, як оптова, так і роздрібна, не була пристосована.

У сучасних економічних умовах торгівля продовольчими товарами розвивається на принципах саморегульованої системи. Але це не завжди позитивно відображається на кінцевих споживачах. У нових економічних умовах торгівля є одним з найважливіших елементів ринкової інфраструктури, яка обслуго-

вує, зокрема, сферу обміну і розподілу продовольчих товарів. Переважна частина сучасних оптових підприємств є «незалежними оптовими торговцями», тобто вони здійснюють повний комплекс закупочно-збутових операцій з переходом права власності на товар до оптової ланки. Ефективна комерційна діяльність цих підприємств має бути досягнута за рахунок раціональної організації комерційної діяльності, зниження витрат, пов'язаних з обігом продукції, ефективного використання всіх видів ресурсів і гнучкого реагування на всі зміни зовнішнього ринкового середовища [1, 117].

Це можливо лише в тому випадку, якщо система збуту і реалізації продовольчих товарів буде заснована на вільному русі товарів, конкуренції, маркетинговому дослідженні ринку, споживачів і інших чинників зовнішнього середовища. Комплексне дослідження проблем формування, функціонування і регулювання ринку продовольчих товарів неможливо без системного аналізу основних напрямів реформування продовольчого комплексу, тому одним з основних завдань є розгляд проблем і перспективи розвитку правового регулювання сільськогосподарського і промислового виробництва продовольчих товарів. Це особливо важливо для України, продовольчий комплекс якої має унікальні умови розвитку сільськогосподарського і промислового виробництва, які відбиваються на формуванні і функціонуванні відтворювальних ринкових структур, одним з яких є оптовий ринок продовольчих товарів.

В період розвитку ринкових відносин необхідне поєднання механізму ринкового саморегулювання і державного регулювання у сфері виробництва і розподілу продовольства. В даний час гостро постала проблема задоволення потреб населення в продовольчих товарах. Значна роль в цьому належить державі. У зв'язку з цим необхідне вдосконалення методів регулювання ринку продовольчих товарів, засноване на поєднанні заходів економічного і державного адміністративного характеру

Щоб з'ясувати місце і роль продовольчого ринку в процесі руху продовольчих товарів, необхідно дати визначення основоположним поняттям ринкової економіки, а також розглянути особливості ринку продовольчих товарів і його інфраструктуру. На наш погляд, основоположну характеристику ринку можна звести до наступного визначення: ринок — це система економічних взаємин між господарюючими суб'єктами, заснована на платності всіх благ і послуг і на відносинах обміну. Тобто під ринком мається на увазі вся сукупність структур економічних відносин між господарюючими суб'єктами на принципі заміності товарів і послуг [1, 119]. Ринок як сфера обміну зі всіма властивими йому атрибутами є одною із стадій процесу суспільного відтворення (виробництва, розподілу, обміну і вжитку), які знаходяться в тісному взаємозв'язку. Ця обставина має істотне значення для розуміння місця і ролі ринку продовольства в системі суспільного виробництва, умов його формування, функціонування, регулювання і розвитку.

Таким чином, ринок, об'єднуючи виробників і споживачів у процесі купівлі-продажу продовольчих товарів, виступає сполучною ланкою початкової і кінцевої стадії суспільного відтворення — виробництва і споживання. В свою чергу

взаємозв'язок між виробництвом і споживанням, його соціально-економічна природа знаходять ринкове вираження у відносинах пропозиції і попиту, виготовлення готової продукції [2, 309]. Об'єктивна необхідність ринку продовольчих товарів обумовлюється неможливістю продажу населенню товарів безпосередньо їх виробниками, оскільки вони випускають товари, що реалізуються в багатьох містах і населених пунктах і крупними партіями. А отже, участь торговельних підприємств в торгівлі продовольчими товарами полегшує підприємствам харчової і переробної промисловості реалізацію товарів, сприяє зменшенню витрат виробництва по збуту готової продукції.

Таким чином, ми побачили, що ринок продовольства за своєю функціональною ознакою може бути, і зрозуміло що в певній мірі і є, предметом регулювання, який відноситься до господарського права. Хоча окремі аспекти його функціонування, наприклад, регулювання правового статусу аграрних виробників чи окремих елементів АПК, знаходяться на межі методологічної бази декількох галузей права, скажімо аграрного та господарського. Також на користь приналежності ринку продовольчих товарів до предмета господарського права може свідчити, хоча й опосередковано, той факт, що Правила роздрібної торгівлі продовольчими товарами затверджені не Мінагрополітики, а Міністерством економіки та з питань європейської інтеграції України.

З точки зору теоретико-методологічного обґрунтування приналежності ринку продовольчих товарів до предмета саме господарсько-правового регулювання, а не до аграрного, слід звернутися до основних засад, на яких ґрунтується розмежування предмета правового регулювання означених галузей права.

Кожна галузь права характеризується властивим їй предметом правового регулювання. Таким своєрідним предметом аграрного права України є аграрні правовідносини, які, по-перше, впливають із спеціальної правосуб'єктності суб'єктів аграрного права, із специфіки їхніх завдань та предмета діяльності; по-друге, складаються у сфері виробництва продуктів харчування, продовольства і сировини рослинного і тваринного походження, переробки і реалізації останньої суб'єктами аграрної підприємницької діяльності. Аграрні правовідносини як предмет аграрного права являють собою взаємопов'язані інтегровані відносини майнового, земельного, членського, учасницького, корпоративного, управлінського й трудового характеру в усій багатогранності їх прояву в процесі здійснення завдань діяльності суб'єктів аграрного підприємництва [2, 227].

Однак, як ми побачили з аналізу сутнісної складової ринку продовольства, він в певній мірі може бути предметом правового регулювання й іншої галузі права — господарського права.

В. С. Щербина зазначає, що господарське право, як і будь-яку іншу юридичну дисципліну, можна визначити насамперед за предметною ознакою, тобто за сукупністю суспільних відносин, що регулюються нормами господарського права. З цієї точки зору господарське право — система норм, які регулюють господарські відносини, тобто відносини, в які вступають організації, підприємці у процесі своєї господарської діяльності. Господарські відносини у сфері економіки України становлять предмет господарського права.

Зміст предмета господарського права визначається двома основними поняттями: «народне господарство» і «господарська діяльність». Зазначені поняття визначаються у чинному законодавстві України. Так, згідно із Законом «Про економічну самостійність України» від 3 серпня 1990 р. до народного господарства України належать усі розташовані на її території підприємства, установи, організації. В сукупності вони утворюють народногосподарський комплекс України (ст. 1). Це основне коло суб'єктів, які здійснюють господарську діяльність. Історично склалося так, що абсолютна більшість цих суб'єктів є державними організаціями. У зв'язку з цим держава як власник цих підприємств, установ та організацій здійснює в широких межах державне регулювання економіки. Відносини, що виникають при цьому, регулюються різними галузями права: господарським, адміністративним, фінансовим та ін. [3, 109].

Поняття «господарська діяльність» слід визначати також виходячи з позиції законодавця, тобто на підставі ст. 1 Закону України «Про підприємництво» та ст. ст. 1, 20–22 Закону України «Про підприємства в Україні». Господарська діяльність як предмет господарського права — це виготовлення та реалізація продукції, виконання робіт, надання послуг для одержання прибутку. Здійснюють її господарюючі суб'єкти — власники або володільці основних фондів і оборотних коштів. Підприємства — суб'єкти господарського права можуть здійснювати всі види господарської діяльності, які не заборонені законодавством України і не суперечать їхнім статутам.

В. С. Щербина господарську діяльність розглядає як суспільно корисну діяльність членів суспільства, їхніх спілок (об'єднань) щодо виготовлення продукції, надання послуг, виконання робіт. Суспільно корисна господарська діяльність [3, 37], по-перше, полягає у виробництві продукції, виконанні робіт, наданні послуг не для власних потреб виробника, а для задоволення потреб інших осіб; по-друге, виконується на професійних засадах; по-третє, результати такої діяльності мають реалізовуватися за плату, тобто функціонувати як товар; по-четверте, поєднує як приватні інтереси виробника, так і публічні інтереси (держави, суспільства, значних верств населення тощо).

Наведені ознаки дають змогу визначити господарську діяльність як таку суспільно корисну діяльність членів суспільства та їх об'єднань щодо виробництва продукції, виконання робіт, надання послуг для їх реалізації за плату (як товару), що ґрунтується на поєднанні приватних і публічних інтересів і здійснюється професійно.

В той же час інша група авторів [2; 5; 6] під предметом регулювання господарського права розуміють відносини, які виникають в процесі господарської діяльності суб'єктів підприємництва, державних, приватних, кооперативних, громадських організацій та установ, наділених відповідно до законодавчих актів певними повноваженнями, правами і обов'язками та відповідальністю за свої дії.

В. М. Гайворонський, В. П. Душман стверджують, що сукупність відносин, що виникають при здійсненні господарської діяльності, потребує правового регулювання і є предметом господарського права, а останнє — системою правових норм, які регулюють господарські відносини [6, 135].

Отже, проблема правового регулювання ринку продовольства постає в тому аспекті, що з огляду на його поліструктурність та складність з'являється реальна необхідність застосування до цього ринку методів регулювання притаманних різним галузям права. І хоча, здавалося б, що методи правового регулювання означених галузей права — аграрного та господарського — відрізняються, однак є такими, що відповідають доктрині вітчизняного права загалом, проблема визначення ринку продовольства як предмета правового регулювання постає дещо в іншій площині. Ця площина стосується невизначеності або проблеми щодо визначення нормативно-правової бази, що регулює ринок продовольства. З одного боку, можливим є застосування нормативно-правових актів, що є джерелами господарського права, з іншого — нормативно-правових актів, що є джерелами аграрного права. Проблема диспозитивності поведінки суб'єктів продовольчого ринку в цьому аспекті породжуватиме правову невизначеність щодо правильності застосування законодавства, його протиріч та навіть неможливості вирішення спорів, що виникають з відносин на продовольчому рівні.

Висновки. Таким чином, на сьогоднішній день необхідно вирішити проблему визначення ринку продовольства як предмета правового регулювання, оскільки відносини, які виникають між його суб'єктами, мають бути чітко врегульовані й однозначно підпорядковані, оскільки тут постає проблема національної продовольчої безпеки. З огляду на це постає нагальна необхідність розробки ефективної системи нормативно-правового регулювання продовольчого ринку, що стає можливим лише за умови чіткого визначення його предметного відношення до певного теоретико-методологічного інструментарію конкретної правової науки та конкретного правового поля. При цьому необхідно чітко усвідомлювати, що в сучасних умовах економічного розвитку відбуваються процеси, які нівелюють чіткі межі між різними галузями права, в тому числі й з приводу регулювання функціонування ринку продовольчих товарів. Отже, можна стверджувати, що окремі аспекти чи особливості його діяльності знаходяться на стику теоретико-методологічної бази декількох галузей права, аграрного, господарського, цивільного тощо. Однак виключна важливість усвідомлення приналежності ринку продовольчих товарів саме до предмета господарсько-правового регулювання полягає у тому, що ринок є суто економічною категорією, а діяльність його учасників має всі ознаки класичної господарської діяльності, що однозначно вимагає застосування до неї методологічної бази господарського права.

Література

1. Жук Л. А. Господарське право / Л. А. Жук, І. Л. Жук, О. М. Пеживець. — К. : Основи, 2003. — 514 с.
2. Ярчук З. В. Аграрне право України / З. В. Ярчук. — 4-ге вид., переробл. та допов. — К. : Юрінком інтер, 2008. — 412 с.
3. Щербина В. С. Господарське право України : навч. посіб. / В. С. Щербина. — К. : Атака, 1999. — 336 с.
4. Мазур А. Г. Науково-методологічні засади формування і розвитку механізмів господарювання в системі агропромислового виробництва / А. Г. Мазур, О. Г. Підвальна // Продуктивні

- сили і регіональна економіка : зб. наук. пр. : у 2 ч. К. : РВПС України НАН України, 2005. Ч. 1. С. 12–17.
5. Підвальна О. Г. Принципи і методи регулювання раціонального ринку продовольства // Регіональна бізнес-економіка та управління : зб. наук. пр. — Вінниця : ВФБУ, 2006. — № 10. — С. 94–104.
6. Господарське право України / за ред. В. М. Гайворонського, В. П. Жущмана. — Х. : Право, 2005. — 384 с.

Анотація

Шигарова Н. О. Актуалізація проблеми визначення ринку продовольства як предмета правового регулювання. — Стаття.

Визначено сутність ринку продовольства як складової системи виробництва та споживання продовольчої продукції. Проаналізовано його предметну приналежність до різних галузей права. Обґрунтовано необхідність чіткого визначення ринку продовольства як предмета правового регулювання.

Ключові слова: ринок, ринок продовольства, предмет правового регулювання, аграрне право, господарське право, оптовий ринок, аграрна біржа, державне регулювання, торговельні відносини, продовольча безпека.

Аннотация

Шигарова Н. А. Актуализация проблемы определения рынка продовольствия как предмет правового регулирования. — Статья.

Определена сущность рынка продовольственных товаров как составной системы производства и потребления продовольственной продукции. Проанализирована его предметная принадлежность к разным отраслям права. Обоснована необходимость четкого определения рынка продовольственных товаров как предмета правового регулирования.

Ключевые слова: рынок, рынок продовольствия, предмет правового регулирования, аграрное право, хозяйственное право, оптовый рынок, аграрная биржа, государственное регулирование, торговые отношения, продовольственная безопасность.

Summary

Shigarova N. A. Actualization of problem of determination of market of food stuffs as the article of the legal adjusting. — Article.

Essence of market of food stuffs, as a component system of production and consumption of food products was certain. His subject belonging to the different fields of law was analyzed. The necessity of clear determination of market of food stuffs as the article of the legal adjusting was grounded.

Keywords: market, market of food stuffs, article of legal adjusting, agrarian law, economic law, wholesale market, agrarian exchange, government control, trade relations, food safety.